

ГЕНДЕРНІ ВІДНОСИНИ: СУТНІСТЬ ТА ЗНАЧЕННЯ В СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОМУ РОЗВИТКУ

В статті аналізується зміст гендерних відносин як поєднання біологічного і соціального. Розглянута взаємодія природних відмінностей та соціокультурних впливів в процесі реалізації рівних прав та можливостей для жінок і чоловіків у суспільстві.

На рівні наукового аналізу в рамках різних наукових шкіл утвердились достатньо чіткі розуміння змісту категорій «гендер», «гендерна політика», «гендерні відносини». Активно впроваджується поняття «гендерного права». Але на рівні суспільного сприйняття та трактування існують значні розходження та нерідко спотворення змісту даних дифініцій. Тому існує потреба подальшої детальної характеристики термінів, розкриття ролі і значення гендерних відносин в політичних процесах, які відбуваються в суспільстві, зокрема і в українському на сучасному етапі.

Науковий доробок щодо даної проблематики головним чином стосується історії, правового статусу представників різних статей, з акцентом на фактичні диспропорції місця і ролі в суспільному житті; а також пов'язаний з філософським та культурологічним осмисленням взаємовідносин чоловіків і жінок в процесі життєдіяльності.

Ці питання розглядають представники різних наукових шкіл: англо-американської [1], європейської [2] та наближеної до неї вітчизняної [3], що визначаються певною специфікою підходів та оцінок.

Тож у даній статті стоїть завдання узагальнення різних напрямків дослідження та виділення пріоритетів у поглядах на гендерні відносини, що значною мірою визначають теорію і практику гендерної політики на сучасному етапі розвитку України.

Зasadничими принципами в аспекті реалізації гендерних підходів виступають принципи рівних прав та рівних можливостей. Саме на них ґрунтується політика в інтересах рівності, що є визначальним фактором активного включення у всі трансформаційні процеси у суспільстві представників обох статей та їх спільної зацікавленості у кінцевому результаті.

Такий зміст закладений у чинне національне законодавство України. Зокрема, подібним є розуміння гендерних відносин та їх ре-

гламентації, сформульоване у положеннях Закону «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків», прийнятого у 2005 році, у Державній програмі з утвердження гендерної рівності 2006 року, в Указах Президента щодо цих питань та в інших нормативно-правові актах, які регламентують гендерні відносини в Україні [4]. На таких засадах ґрунтуються і регіональні програми щодо реалізації завдань забезпечення гендерної рівності, прийняті протягом останніх років обласними Радами.

Репрезентуючи різні інтереси та маючи законні підстави не тільки заявляти про них, а і впроваджувати, жінки та чоловіки виступають в якості реальних партнерів на ниві суспільної перебудови, проведення реформ для досягнення позитивних зрушень у всіх напрямках державного і суспільного життя.

Саме цим має визначатись сутність гендерних відносин, які, визнаючи специфіку потреб та інтересів залежно від біологічної статі, враховують соціальні впливи та спрямовані на створення сприятливих умов для реалізації цих специфічних потреб без ущемлення інтересів іншої сторони, домагаючись їх збалансованого забезпечення. Це має бути не простий компроміс, а реальний консенсус стосунків і взаємин між чоловіками та жінками у всіх без виключення сферах, що сприятиме максимальному задоволенню суспільних потреб, представлених і жіночим, і чоловічим його сегментами.

Подібне розуміння суті гендерних відносин не має нічого спільного із намаганням окремих суб'єктів заявляти про загрозу природним функціям та ролям статей. Підміна ролей якраз відбувається на рівні сексуальних відносин, а не гендерних. Гендерний же підхід, навпаки, допомагає зберігати специфіку, спираючись на сприятливе середовище рівноправного партнерства в реалізації інтересів кожної сторони.

І, разом з тим, розмежування біологічної і культурної складових при дослідженні дозволяє наголошувати на важливості культурних впливів, тобто, відповідного виховання чоловіків та жінок, формування у них готовності та здатності виконувати певні традиційні функції. Але при цьому визнається, що суто біологічне ество, наприклад, пріоритетність виключно репродуктивної функції жінок, не повинно повністю виштовхувати жінку з соціальної у приватно-сімейну сферу. Вона має залишатись частиною соціального середовища та бути продуктом культури даного соціуму, маючи всі умови та можливості для самореалізації.

Гендерний підхід також дозволяє виявляти найбільш складні та суперечливі питання даних стосунків і взаємин, знаходити прогалини

правового чи соціального характеру, які гальмують просування інтересів різних за статтю суб'єктів.

Адже аналіз реального стану речей свідчить про те, що потрібні додаткові зусилля, спрямовані на підтримку в ряді ситуацій жінок, а в деяких – чоловіків. А це вимагає перегляду чи корегування окремих конкретних програм розвитку і на рівні держави, і на рівні регіонів.

Це стосується різних сфер, зокрема, участі в процесах управління чи заходів в рамках функціонування системи охорони здоров'я, сфери зайнятості чи пенсійного забезпечення, багатьох інших напрямків діяльності. Рішення, що приймаються, повинні проходити гендерну експертизу з позицій наслідків їх реалізації відносно чоловіків та жінок. Будь – яка дискримінація чи штучно створені обмеження є неприпустимими. А гендерна ідентифікація має асоціюватись і з природнім, і з соціальним як взаємодоповнюючим, без абсолютизації та домінування, при поєднанні типового і бажаного для розвитку суспільства. Тобто, біологічна відмінність доповнюється соціокультурним конструктом, динамічним у часі та просторі, який відповідає конкретному етапу суспільного розвитку. За таких умов фізіологія не заважає соціальній реалізації людини.

Таким чином, гендерні відносини стимулюють співпрацю чоловіків і жінок в соціальному середовищі, формують певні моделі та норми поведінки, відповідно конкретному культурному рівню суспільства. Це створює механізм соціальних зв'язків та взаємодії в рамках існуючої соціальної системи. Наголос робиться саме на системному підході, який поєднує природну специфіку, моральні вимоги, правові статуси тощо для визначення місця і ролі жінок і чоловіків в суспільному розвитку. І в даному контексті модель соціального партнерства та норми рівноправності якомога краще відповідають сучасному стану життя суспільства та держави.

Побудована на таких підходах взаємодія жінок і чоловіків максимально орієнтована на підвищення ефективності та досягнення стабільності розвитку сучасного суспільства, в якому активна участь і рівне представництво обох статей виступає обов'язковою умовою демократичного процесу.

Політика і економіка, культура, наука і освіта, охорона здоров'я, соціальна сфера чи управління в однаковій мірі потребують як безпосередньої участі так і репрезентації потреб та інтересів жінок і чоловіків. Тут задіяні і природне та позитивне право, і соціальний обов'язок представників обох статей. Тому в рамках гендерних відносин створюються механізми, здатні стимулювати як розвиток окремої особистості, так і суспільства в цілому.

Це вимагає аналізу існуючої ситуації та моделювання шляху її покращення. З цієї точки зору слід виявити найбільш проблемні зони, існуючі в українському суспільстві, в яких проявляються гендерні диспропорції, або існує навіть пряма гендерна дискримінація.

Перш за все, це стосується всіх рівнів системи управління. Адже саме тут приймаються рішення, які обумовлюють стратегію і тактику розвитку. І паритетне представництво жінок і чоловіків є неодмінною умовою ефективності результату діяльності. Однак на керівному рівні, наприклад, серед державних службовців 1-3 рангу, жінки складають абсолютну меншість – від 6 до 12 %, тоді як на виконавському рівні фахівців, у нижчих категоріях їх доля в окремих сферах сягає 82 – 88 %. А це означає, що реального впливу на процес прийняття рішень жінки не мають. Це відноситься не лише до виконавчої, а і до представницької, законодавчої влади різних рівнів, де на вищих щаблях жіноче представництво обмежене 8-10 %. Така ситуація потребує змін у напрямку більш широкого жіночого представництва у владі для відтворення інтересів даної частки соціуму в конкретних стратегічних планах і програмах розвитку держави, регіонів, окремих місцевостей тощо.

Враховувати гендерну специфіку важливо і в процесі впровадження конкретних реформ. Наприклад, якщо йдеться про реформу системи охорони здоров'я, то перш за все має бути створена гендерна мапа місцевості, яка б давала чітку уяву про потреби у фахівцях певного профілю чи спеціалізованих лікувальних закладах. Адже навіть рівень захворювань на конкретні недуги пов'язаний з належністю до конкретної статі. Тож їх профілактика та лікування має бути передбачуваним та відповідним чином спланованим, з кадровим та матеріальним і фінансовим забезпеченням.

Те ж саме відноситься до питань забезпечення зайнятості населення, яка гендерно орієнтована. І шахтарські міста чи населені пункти енергетиків не можуть страждати від суцільного безробіття жінок, бо професійна зайнятість у них спрямована виключно на чоловічий контингент. Або навпаки, в населеному пункті існує лише соціальна сфера, в більшій мірі орієнтована на жінок, коли не затребуваними залишаються чоловіки. За таких обставин вихід треба шукати і в створенні альтернативних сфер діяльності, і в роботі по залученню представників протилежної статі до раніше не традиційних для них занять із створенням необхідних для цього умов праці та її привабливості, ламаючи стереотипи сприйняття, що склалися. Адже і освітянська галузь, і соціальний захист, і інші напрями лише виграють від участі в них представників обох частин соціуму.

Якраз останнє – гуманітарна сфера, потребує нагальної роботи щодо зменшення диспропорцій представництва, бо саме тут формується модель гендерної рівності у свідомості і культурі суспільства. І якщо ми справді хочемо забезпечити реальне рівноправ'я, то це має стати базою виховання та соціалізації особистості. Такий приклад повинен бути присутнім на практиці від самого початку включення людини у цей процес. І впроваджувати його мають спільно і чоловіки, і жінки: вихователі і вчителі, лікарі і соціальні працівники, бібліотекарі та інші, від кого багато в чому залежить кінцевий результат. А таким результатом мають бути відносини між чоловіками та жінками, побудовані на взаємній повазі, підтримці, визнанні інтересів та потреб один одного, рівності прав та можливостей їх реалізації, партнерських стосунках і плідній співпраці заради досягнення спільної мети – підвищення рівня і якості життя, пріоритету прав людини, розвитку демократії.

Такими повинні бути відносини не тільки в суспільстві в цілому, а і в кожній окремій родині, зокрема. Тож сімейні відносини також мають бути гендерно виваженими. Йдеться не тільки про попередження чи боротьбу з насильством у сім'ї як крайньою формою прояву гендерної нерівності та дискримінації, де жертвами найчастіше стають жінки. Це має стосуватись і питань спільної відповідальності та спільної участі батька і матері у вихованні дітей, розподілу домашнього навантаження, яке не повинно лягати тільки на жінку. Такі взаємини покращать родинні зв'язки, зменшать показники розлучень, зведуть нанівець ганебне явище соціального сирітства тощо.

Не меншої уваги потребує і гендерний спектр бізнесу. Те, що у великому бізнесі жіноче представництво не перевищує 3 %, а в середньому не сягає і 20 % свідчить фактично про нерівні фінансові можливості, про диспропорції у розподілі і використанні ресурсної бази, що в свою чергу заважає реалізації жіночого потенціалу в інших життєво важливих сферах.

Бо на сьогодні, нажаль, існує фактично єдина сфера – освітня, де чітко просліджується гендерний паритет у відповідних пропорціях як щодо суб'єкту, так і відносно об'єкту. В інших сферах наявні не лише диспропорції, а інколи і дискримінація.

Та не тільки позитивний бік життєдіяльності суспільства потребує гендерної експертизи. Те саме відноситься і до суспільних вад, кризових станів. Адже існує специфіка стосовно наркоманії, алкоголізму, торгівлі людьми, проституції, злочинності, які різні за обсягами та наслідками для жінок і чоловіків. Тому і профілактика, і боротьба з цими асоціальними явищами повинні враховувати гендерні складові та мати специфіку спрямування.

Все це свідчить про те, що гендерні відносини, їх прояв мають велике значення у всіх сферах розвитку суспільства та потребують особливої уваги і контролю як з боку держави, через державні інститути, так і з боку суспільства, через інститути громадянського суспільства. Тільки об'єднаними зусиллями можна досягти реального результату в забезпеченні рівних прав та можливостей для жінок і чоловіків, зробивши їх партнерами, зацікавленими у плідній співпраці заради просування України шляхом прогресу.

В умовах глобалізації всі ці питання мають вирішуватись з урахуванням світового досвіду, який корегується відповідно національній специфіці, існуючим традиціям. Тож Україна може запозичувати кращий досвід розв'язання гендерних проблем, уникаючи зайвих помилок та недоліків і долучаючись до кращих стандартів показника гендерного індексу, коли і гендерна експертиза, і гендерна статистика зможуть підтверджувати реальні успіхи досягнення гендерної рівності в нашому суспільстві.

За таких умов соціально-культурні конструкти «фемінності» та «мускулинності» будуть відповідати сучасному розумінню та сучасним потребам розвитку суспільства, базуючись на рівноправному і взаємозацікавленому партнерстві, яке враховує специфіку, але об'єднує спільною метою – стабільний розвиток суспільства з комфортними умовами життя і праці для жінок і чоловіків в рівній мірі. Спільні зусилля та спільна відповідальність зроблять цей шлях ефективним та результативним. І на це має спрямовуватись як вдосконалення законодавства, так і, передусім, соціальна практика. Тому слід вважати суттєвою роль науки в усіх цих процесах, яка допоможе не лише усвідомити необхідність і значимість гендерної рівності, а і розробити конкретні гендерні концепції і програми, спрямовані на об'єднання зусиль та активізацію творчого потенціалу всього суспільства у виконанні суспільно важливих завдань. І саме на таких засадах слід аналізувати гендерні відносини, що включають і інституційну, і статусно-рольову, і технологічну складові, що проявляються у суспільній взаємодії жінок та чоловіків.

Бібліографічний список

1. Мид М. Мужское и женское. Исследование полового вопроса в меняющемся мире. / М. Мид. – М. : Росс, 2004. – 416с.
2. Бовуар С. де. Второй пол. /С. де Бовуар. – М. : Прогресс; СПб: Алетейя, 1997. – Т.1-2.
3. Правові засади формування та розвитку гендерного середовища в Україні. Монографія за загальною редакцією Н. М. Оніщенко, Н. М. Пархоменко. /Ю. С. Шемшученко, Н. М. Оніщенко,

Я. М. Шевченко та ін. – К. : Юридична думка, 2010. – 352с. Україна: розвиток ідеології гендерного паритету. Матеріали науково-практичної конференції, 29 вересня 2004р., Київ. / – К. : Політехніка, 2004. – 395с. Мельник Т. М. Міжнародний досвід гендерних перетворень / Т. М. Мельник. – К. : Логос, 2004. – 320с.

4. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків: Закон України від 8 вересня 2005р. // Відомості Верховної Ради України. – 2005. – № 52. – Ст.561. Про затвердження Державної програми з утвердження гендерної рівності в українському суспільстві на період до 2010 року: Постанова Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2006 р. № 1834. // Офіційний вісник України. – 2007 – № 1. – Ст. 91.

В статье анализируется сущность гендерных отношений в единстве биологического и социального. Рассмотрено взаимодействие природных особенностей и социокультурных влияний в процессе реализации равных прав и возможностей для женщин и мужчин в обществе.

The article provides the analyses of the essence of gender relations both in biological and social matters. The interactions between natural and socio-cultural influences in the realization of equal rights and possibilities are also reviewed.

Стаття надійшла до редколегії 15.01.2013

УДК: 323.2:321.011.5

Кузьмин П. В., РВУЗ «Крымский инженерно-педагогический университет»

ИНСТИТУТЫ ВЛАСТИ И ГРАЖДАНСКОЕ ОБЩЕСТВО: МЕХАНИЗМЫ, ТЕХНОЛОГИИ И ПЕРСПЕКТИВЫ ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ

В статье анализируется влияние взаимодействия государства и гражданского общества на развитие демократии.

Актуальность заявленной выше темы обуславливается, прежде всего, потребностью развития демократии в современных обществах, налаживания цивилизованных отношений между государством и структурами гражданского общества. Украинская общественно-политическая практика свидетельствует, что становление отношений между институтами государства и существующими общественными, общественно-политическими организациями и движениями протекает